

Opgroeiverkenner

Gesprekstoel voor het evalueren van de kwaliteit van de participatie en samenwerking tussen een gemeente en een bewonersinitiatief in een warmtetraject

versie 1.0 (2023) CC BY-NC-SA 4.0 gelicentieerd

Inhoud

- 3 Aanleiding: op zoek naar democratische legitimiteit in de warmtetransitie
- 4 Opgroeiverkenner: voor wie en waarvoor?
- 8 Thema 1A: Ontwikkelniveau van het bewonersinitiatief
- 18 Thema 1B: Ontwikkelniveau van de gemeente
- 28 Thema 2: Ontwikkelniveau van de samenwerking
- 35 Thema 3: Ontwikkelniveau van het participatieproces ten behoeve van democratische legitimiteit
- 38 Handreiking bij het interpreteren van je Opgroeiverkenning
- 39 Bijlage 1: Informatie over de makers
- 40 Bijlage 2: Theoretische achtergronden
- 44 Bijlage 3: Bredere context en vervolg
- 45 Antwoordbladen

Aanleiding: op zoek naar democratische legitimiteit in de warmtetransitie

De warmtetransitie behelst een ingrijpende transitie. Gemeenten zien dat hun inwoners bij de invoering van een warmteoplossing niet zitten te wachten op dwang achter de voordeur. Als gemeente wil je het ook niet laten aankomen op de juridische bevoegdheid van de democratie. Je wilt zorgen dat je dwang zo min mogelijk nodig hebt. De aanleg van warmtenetten kent, kortom, een probleem van democratische legitimiteit.

Een participatieproces met buurtbewoners is nodig om ervoor te zorgen dat een passende warmteoplossing in de buurt kan landen. Er is dus aanvullend een democratische legitimering in de buurt zelf nodig. Bewonersinitiatieven kunnen een belangrijke rol spelen daarin. Als bewonersinitiatieven zich democratisch organiseren met open en vrijwillig lidmaatschap van de buurtbewoners dan kan de ontwikkeling van een warmtenet in de buurt zelfs worden vorm gegeven als warmtegemeenschap, waarbij verschillende vormen zeggenschap en eigendom kunnen worden ingericht.

Daar komt bij: er ligt een aangepast wetsvoorstel Wet collectieve warmte (Wcw) waarin

warmtegemeenschappen zijn gedefinieerd. Dat wettelijk kader gaat gemeenten ruimte bieden om samen te werken met bewonersinitiatieven. Maar als je als gemeente een bewonersinitiatief als partner omarmt, hoe stel je dan samen vast dat het participatieproces van voldoende kwaliteit is en leidt tot extra democratische legitimiteit in de buurt? Welke indicatoren hanteer je daarvoor en hoe meet je die? Hoe werk je als gemeente samen met een warmtegemeenschap (in de dop)?

Kortom: hoe kunnen gemeenten en bewonersinitiatieven 'opgroeien' in de samenwerking?

Opgroeiverkenner: voor wie en waarvoor?

De Opgroeiverkenner is een tool gericht op gemeenten en bewonersinitiatieven die de ambitie hebben om volwaardig samen te werken en een democratisch participatieproces naar een warmteoplossing te doorlopen met bewoners. In termen van de participatieladder hebben we het over de bovenste treden van meedoen en meebeslissen.

Ambitie richting aardgasvrij

Het is dus bedoeld voor gemeenten die een actieve rol voor zichzelf zien. Die beseffen dat samenwerking in een buurtaanpak veel vraagt en daar eigen verantwoordelijkheid in wil nemen en haar rol in pakt. Iets soortgelijks geldt voor bewonersinitiatieven. De Opgroeiverkenner richt zich specifiek op bewonersinitiatieven die zijn opgericht om bewoners een volwaardige rol te geven in het buurtproces naar een aardgasvrije buurt.

'Bewonersinitiatief'?

Een bewonersinitiatief kan verschillende vormen aannemen, zoals een initiatief van bewoners die in hun eigen buurt aan de slag gaan, of een coöperatie die deze rol voor een buurt verzorgt zonder daar gevestigd te zijn.

Zolang het de missie is om de bewoners (en alle aanwezige maatschappelijk, zakelijke gebruikers en gebouweigenaren) te betrekken bij de buurtaanpak richting aardgasvrij in een buurt.

Voor alle warmteoplossingen

De Opgroeiverkenner richt zich op een 'warmteoplossing'. We spreken over 'warmteoplossing' zodat de tool niet alleen toepasbaar is bij de ontwikkeling van een warmtenet in de buurt, maar ook geschikt is om te gebruiken bij een warmteoplossing zoals een collectief net voor duurzaam gas of een gezamenlijk buurtproces om over te stappen op een individuele oplossing.

Hoe het werkt

De Opgroeiverkenner is een tool geschikt om:

- In te zetten als verkenningstool. Het is een goed startpunt voor samenwerkingspartners om te bepalen welke aandachtspunten en (verschillen in) ambities er zijn in samenwerking.
- In te zetten als gesprekstool. Het is een luchtige, inzichtelijke en constructieve basis voor een goed gesprek over samenwerking, bijvoorbeeld als het proces stroef loopt.
- In te zetten als monitoringstool. Het is een nuttige manier om de resultaten over de jaren heen te vergelijken, om te zien op welke aspecten er groei is en waar het stagneert.

Ontwikkelniveaus verkennen

De tool is opgebouwd uit drie thema's. Elk thema is uitgewerkt in een aantal vraagstukken die inzichtelijk maken wat de positie is van een bewonersinitiatief en van de gemeente op een rijk aantal aspecten.

De volgende drie thema's worden onder de loep genomen:

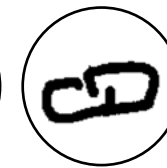
- Thema 1 - Ontwikkelniveau van de betrokken organisaties
1A het bewonersinitiatief
1B de gemeente
- Thema 2 - Ontwikkelniveau van de samenwerking
- Thema 3 - Ontwikkelniveau van het participatieproces ten behoeve van democratische legitimiteit.

1A

1B

2

3

Gesloten vragen voor een open gesprek

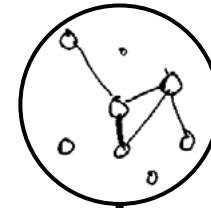
Elk thema bestaat uit een aantal concrete gesloten vragen. De beantwoording van deze gesloten vragen roept vrijwel altijd een uitgebreide beantwoording op; dat maakt het een gesprekstool. De beantwoording kan door de gebruikers apart worden genoteerd. Het is aan te raden om een verslaglegger in te zetten bij een sessie waar de gesprekstool wordt gebruikt.

Kwalitatieve verkenning: waar sta je en waar wil je naar toe?

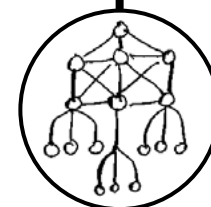
De Opgroeiverkenner is zo opgezet dat de antwoorden vallen op een spectrum met twee polen. Deze twee polen vertegenwoordigen twee clusters van eigenschappen, zie het voorbeeld hiernaast.

Beide polen hebben hun eigen krachten en zwaktes, waardoor de schaal nadrukkelijk niets zegt over wat 'beter' is. Het werken met een spectrum zegt wél iets over waar de partners zich bevinden op het spectrum en helpt om stil te staan bij de eigen ambitie. Per situatie zullen er namelijk verschillen zijn in wat de gewenste mate van samenwerking en participatie is. Dat maakt deze tool een verkenningstool.

voorbeeld

**klein / ad hoc / eenvoudig
/ wendbaar / vrijblijvend**

**slagvaardig / formeel /
complex / systematisch /
bindend**

Elke vraag geeft echter een doorkijk naar welke eigenschappen ontwikkeld zouden kunnen worden. Daarom werkt de Opgroeiverkenner ook als een monitoringstool.

**Checklists:
zijn de randvoorwaarden voor een buurtaanpak richting aardgasvrij aanwezig?**

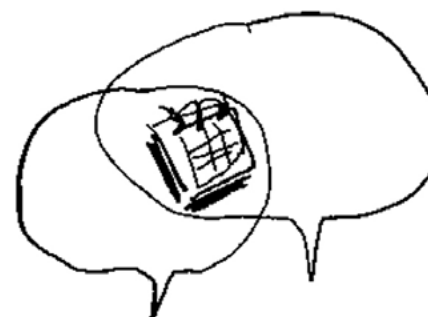
Een succesvolle buurtaanpak richting aardgasvrij heeft echter ook bepaalde concrete randvoorwaarden nodig. De benodigde middelen daarvoor worden gemeten via checklists.

Aan de slag

Hierna volgen de drie thema's, elk met ca. 7-9 vragen. Helemaal aan het eind van dit document bevindt zich twee antwoordbladen; print deze uit en noteer de antwoorden. Op blz. 38 bevindt zich ook een handreiking om de resultaten te helpen interpreteren.

Verder lezen

Voor meer informatie over de makers van de Opgroeiverkenner, zie bijlage 1, blz. 39.
Voor theoretische achtergronden en bronnen van de Opgroeiverkenner, zie bijlage 2, blz. 40.
Voor informatie over de bredere context en vervolg (zoals bv. trainingen) zie bijlage 3, blz. 44.

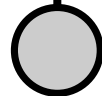
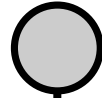
**Thema 1A:
Ontwikkelniveau van het
bewonersinitiatief**

1A

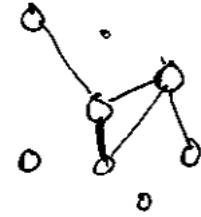
1 Organisatie

Hoe is het
bewonersinitiatief
georganiseerd?

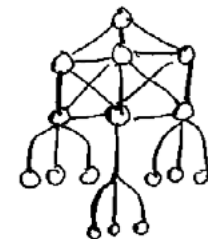
Los georganiseerd

In de vorm van een paar eenlingen, een werkgroep, stichting, of anders. Nog geen heldere taakverdeling, werkprocessen en zeggenschapsstructuren.

Georganiseerd

De interne processen zijn goed ingeregeld, waaronder een helder besluitvormingsproces ondersteund door statuten. We zijn ingericht om toe te werken naar een aardgasvrije buurt. We zijn toegerust om onafhankelijk te opereren als professionele organisatie naar de gemeente toe.

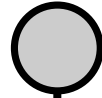

1A

2

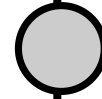
Organisatie

Hoe is het kernteam georganiseerd?

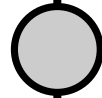
Startend

Er zijn 1 à 2 actieve trekkers. Het kernteam is in op start met relatief weinig andere betrokken bewoners.

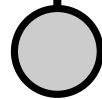
Groeiend

Er is een kernteam van actieve leden. Het team is nog niet divers, nog niet alle talenten zijn in kaart gebracht.

Verbredend

Een review heeft plaatsgevonden over welke kwaliteiten aanwezig zijn en welke kwaliteiten nodig zijn om de visie en doelstellingen te realiseren. Er is actieve werving van bewoners om een afspiegeling van de wijk te vormen en ontbrekende vaardigheden aan te vullen.

Gevestigd

Er is een bestuur gekozen door betrokken bewoners, ondersteund door betaalde krachten of een kernteam.

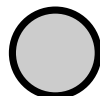

1A

3

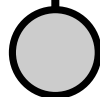
Missie en visie

In welke mate werkt het bewonersinitiatief met een vastgestelde visie, missie en kernwaarden?

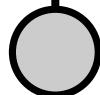
Geen visie of doelstelling

Losse activiteiten, zonder omlijnd plan.

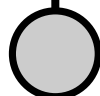
Globaal - initiatief

Globale missie en visie voor het buurtinitiatief.

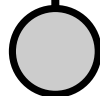
Globaal - gebied

Globale visie voor de verduurzaming van een gebied.

Concreet

Een concrete visie samen opgesteld, besloten met of voorgelegd aan de bewoners in het gebied.

Integraal

Er is een integrale verduurzamingsvisie voor een specifiek gebied. Inclusief de warmteoplossing voor de wijk en koppelkansen.

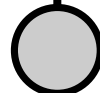
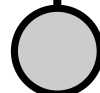
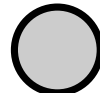

1A

4 Communicatie bewoners

In welk stadium bevindt de communicatie vanuit het bewonersinitiatief naar bewoners en/of leden zich?

Ad-hoc

Er wordt gewerkt aan een activiteiten/communicatie planning. Ad hoc wordt gebruik gemaakt van verschillende kanalen zoals een website, whatsappgroep of nieuwsbrief. Deze wordt beheerd door een klein aantal personen. Er is weinig continuïteit in de communicatie.

Planmatig

Een communicatie en participatieplan is opgesteld welke aansluit op de eigenschappen van de buurt/wijk. Het initiatief weet verschillende soorten groepen bewoners, vanuit verschillende kanalen en activiteiten aan te spreken. Er zijn uren beschikbaar voor continuïteit in de uitvoering van de communicatie.

Geborgd

Er wordt gebruik gemaakt van een CMS-systeem, met monitoring van (klant)contact en financiële stromen met leden en/of bewoners. Het communicatie-/ participatieplan is verder ontwikkeld naar programma voor naamsbekendheid en groter bereik van betrokken bewoners.

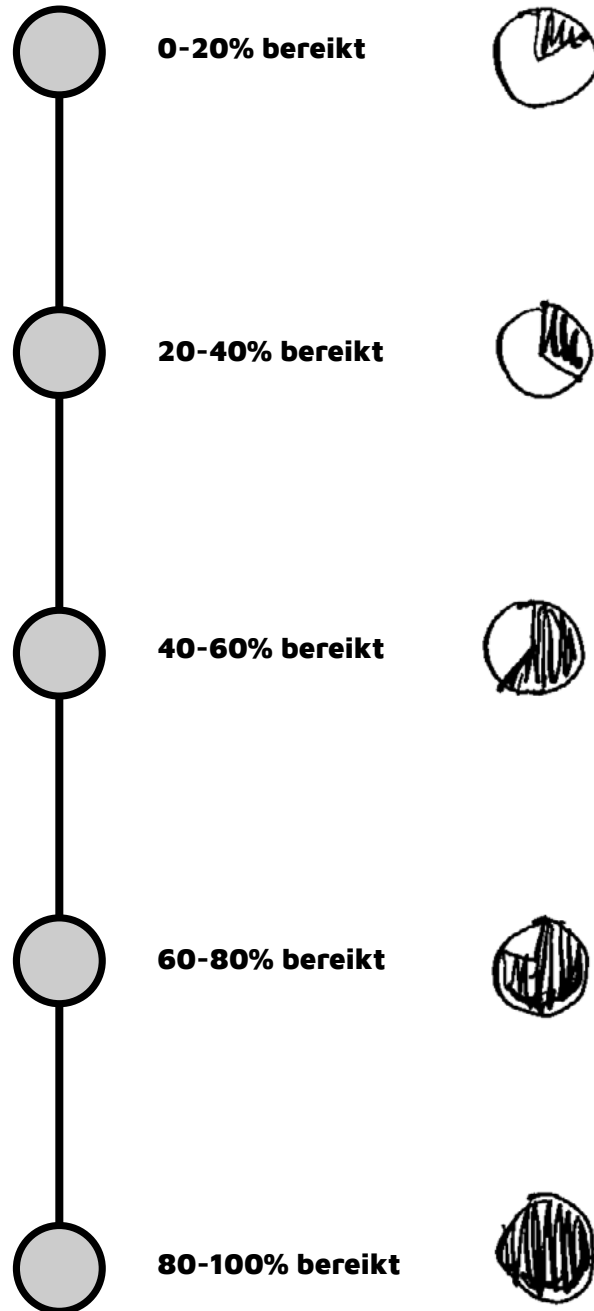
1A

5

Bereik bewoners

Maak een inschatting:
Hoeveel % van de
huishoudens uit het
projectgebied zijn tot
nu toe bereikt?

Wanneer is iemand 'bereikt'? Dat verschilt per fase. In de eerste fase van het buurtproces kan het zijn dat je huishoudens bereikt met een nieuwsbrief, waar je in een latere fase pas over bereikt spreekt als alle huishoudens een concreet aanbod hebben gekregen voor een alternatieve warmteoplossing zoals een warmtenet.

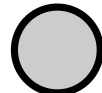

1A

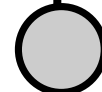
6 Bewoners- betrokkenheid

Hoe actief zijn bewoners door het bewonersinitiatief betrokken bij het buurtproces naar een warmteoplossing?

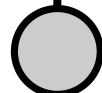
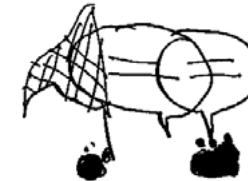
Ze worden geïnformeerd

Bijvoorbeeld met een nieuwsbrief, whatsappgroep, website.

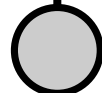
Ze kunnen meedenken

Enquêtes, bijeenkomsten.

Ze kunnen meedoen

Bijvoorbeeld in werkgroepen.

Ze kunnen meebeslissen

Bijvoorbeeld over de warmteoplossing van de wijk, of de manier waarop bewoners betrokken worden.

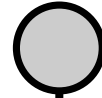

1A

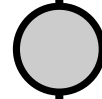
7 Slagkracht

Hoeveel slagkracht heeft de organisatie om inspanningen te organiseren en resultaten te behalen?

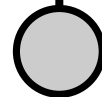
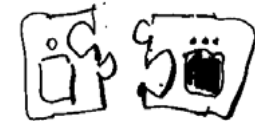
Vrije bijdrage

Mensen die zich inspinnen wanneer het past in de persoonlijke agenda.

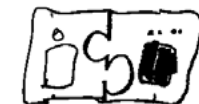
Inspanningsverplichting

Mensen met wie je afspraken maakt en die deze nakomen. Er kan sprake zijn van een vrijwilligersvergoeding.

Inspannings- en resultaatsverplichting

Mensen die aanspreekbaar zijn op tijdig opleveren van resultaat. Er zijn afspraken, deadlines en kwaliteitscontrole van resultaat. Vaak met betaalde krachten.

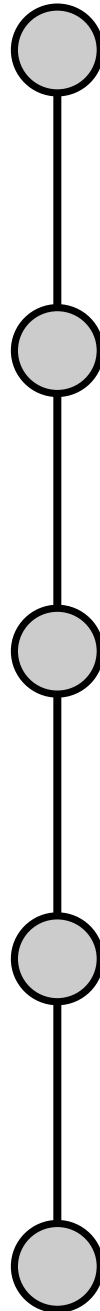

1A

8 Financiële situatie

Hoe heeft het bewonersinitiatief de financiën geregeld?

Extern geregeld

Er is geen eigen bankrekening. Het initiatief is afhankelijk van een andere organisatie voor het budgetbeheer, ontvangst van subsidie en toegang tot de gelden. Draait mogelijk nog helemaal zonder inkomsten.

Intern geregeld

Er is een eigen bankrekening, begroting en budget. De begroting wordt beheerd door een vast contactpersoon en gecheckt met het vier ogen principe. Er wordt niet meer uitgegeven dan er binnenkomt. Activiteiten worden soms tijdelijk uitgesteld totdat aanvullend budget gevonden is.

Planmatig

Er is inzicht in de kosten die gemaakt worden en de inkomende budgetten voor het jaar. Er worden aanvragen gedaan op basis van begrotingen.

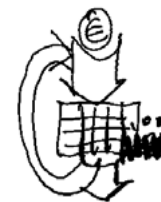
Geborgd

De activiteiten, verwachte kosten en inkomsten zijn sluitend voor het jaar. Er is voldoende geld voor de gemaakte plannen, het budget wordt beheerd, en verantwoording is ingeregeld.

Geborgd & proactief

Er is continuïteit in de financiële situatie op basis van jaarlijks terugkerende inkomsten waarvoor wordt betaald. Er wordt actief gezocht naar inkomsten.

1A

9

Checklist middelen voor buurtaanpak aardgasvrij

Zijn de benodigde
middelen voor een
buurtaanpak richting
aardgasvrij beschikbaar?

Ja **Nee**

Capaciteit

Is er capaciteit bij het bewonersinitiatief om het gezamenlijke
buurtproces vorm te geven en te doorlopen?

Beschikbare kennis en ervaring

Is er technisch inhoudelijke kennis op de warmtetransitie?

Is er ervaring met projectontwikkeling en projectuitvoering in de
openbare ruimte?

Is er ervaring met communicatie en participatie om bewoners te
betrekken bij aardgasvrije wijken?

Is er ervaring met het verkrijgen van meer financiële middelen?

Is er ervaring met hoe samen te werken met gemeenten?

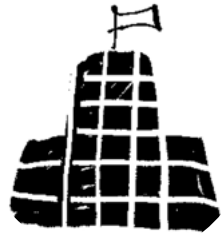
Continuïteit

Is er zicht op continuïteit in de betrokken mensen?

*Indicatie: is er de wens om in de buurt te blijven wonen en
langere termijn mee te werken aan buurtproces.*

Financiële middelen

Zijn er financiële middelen om een buurtproces samen met de
gemeente te doorlopen (1,5 jaar in de voorbereiding en 5-7 jaar
in de uitvoering)?

Thema 1B: Ontwikkelniveau van de gemeente

1B

1

Checklist kernwaarden en cultuur

Heeft de gemeente een stimulerende cultuur, die samenwerking en stappen maken in de warmtetransitie mogelijk maakt?

Ja Nee

Ondernemende cultuur met ambtelijk en bestuurlijk lef.

Lerende cultuur met ruimte om te experimenteren, fouten te maken en te leren.

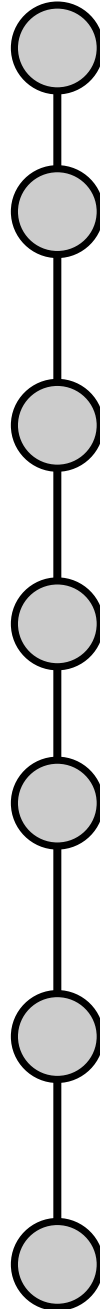
Waardegerichte cultuur, niet alleen gericht op kwantitatieve doelstellingen. Inzet op brede welvaart voor de wijk en haar inwoners (sociale, ecologische en economische waarde).

1B

2 Beleid warmtetransitie

Heeft de gemeente concreet beleid op de warmtetransitie, waarin de kaders zijn vastgelegd om tempo te kunnen maken met aardgasvrije wijken?

Geen vastgesteld beleid

Beleid op hoofdlijnen

Er is een transitievisie warmte op hoofdlijnen. Er zijn geen startwijken of meest kansrijke warmteoplossingen vastgesteld.

Kansrijke oplossingen in beeld

De meest kansrijke warmteoplossingen voor de gemeente zijn vastgesteld inclusief een indicatie welke wijken dit betreft.

Startwijken vastgesteld

In de transitievisie zijn startwijken vastgesteld naast de kansrijke warmteoplossingen.

Uitgewerkt warmteprogramma

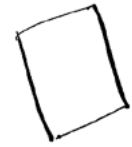
De gemeente heeft een warmteprogramma met een complete wijkplanning en kansrijke warmteoplossingen. Het warmteprogramma voldoet aan de eisen van een verplicht programma onder de nieuwe warmtewetgeving (Wgiw).

Van programma naar WUP

Het warmteprogramma is uitgewerkt in een wijkuitvoeringsplan voor één of meer specifieke wijken.

Programma naar warmtekavel

De gemeente heeft als een warmtekavel gepubliceerd voor een afgebakend gebied en/of er is een kavelplan voor dit gebied gemaakt door een warmtebedrijf. De gemeente heeft, of is in voorbereiding, een warmtebedrijf aan te wijzen voor een warmtekavel.

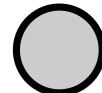

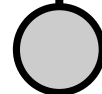
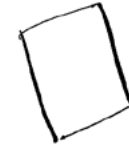
1B

3 Beleids bewonersinitiatieven

Heeft de gemeente
concreet beleid voor
samenwerking met
bewonersinitiatieven?

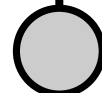

Geen beleid

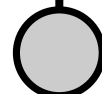
Algemeen beleid

De gemeente kent beleidsinstrumenten zoals Right to Challenge maar deze zijn niet uitgewerkt voor de warmtetransitie

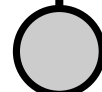
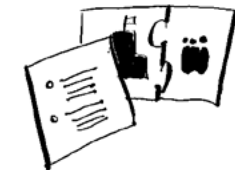
Passief

Als onderdeel van de omgevingswet is een participatieverordening opgesteld. Bij de warmtetransitie omschrijft deze echter alleen de werkwijze bij initiatieven vanuit de gemeente

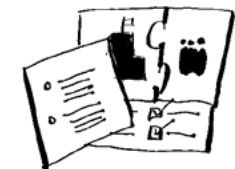
Actief

Er zijn duidelijke uitgangspunten vastgelegd voor samenwerking met bewonersinitiatieven die van toepassing zijn op de warmtetransitie

Integraal

Er is concreet beleid dat ruimte schept voor bewonersinitiatieven met kaders waar je aan moet voldoen, inclusief een interne procedure hoe het proces eruitziet. Dit beleid is breder dan warmte en zorgt ervoor dat bewonersinitiatief ondersteund worden op activiteiten breder dan warmte.

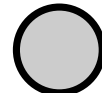

1B

4A Rol gemeente

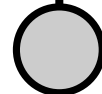
Heeft de gemeente bepaald welke rol zij inneemt in het warmtenet in deze buurt?

Opmerking: Sla deze vraag over als een warmtenet niet de warmteoplossing is in deze buurt.

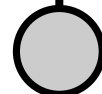
De gemeente heeft nog geen rol gekozen

Dit kan zijn omdat warmtenetten geen kansrijke oplossing zijn binnen de gemeente, of doordat zij kiest af te wachten totdat meer zicht is op de ontwikkelingen (o.a. de Wcw).

De gemeente onderzoekt haar rol

Het gaat hier om de rol met betrekking tot publiek eigendom van warmtenetten.

De gemeente heeft (voor nu) de rol helder

De rol is ook bestuurlijk vastgelegd.

1B

4B Rol gemeente

Indien de gemeente een rol heeft gekozen, wat voor rol is dit?

Opmerking: Sla deze vraag over als een warmtenet niet de warmteoplossing is in deze buurt.

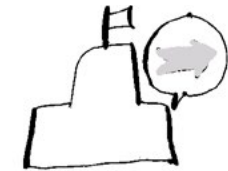
Faciliterende gemeente

De gemeente faciliteert door warmtekavels vast te stellen en aan te wijzen aan een warmtebedrijf (50+1% publiek of gemeenschap). De gemeente deelt niet actief mee in het warmtebedrijf of de oprichting ervan.

Regisserende gemeente

De gemeente regisseert de opkomst van een warmtebedrijf door samen te werken met andere publieke partijen die de publieke rol invullen (bijv. Provincie, drinkwaterbedrijf, warmteschap etc.).

Ondernemende gemeente

De gemeente wordt zelf minderheidsaandeelhouder in het integrale warmtebedrijf en organiseert (mede) de oprichting.

Sturende gemeente

De gemeente is in voorbereiding op / heeft een publiek warmtebedrijf opgericht met 50+1% aandelen.

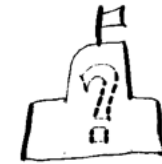
1B

5 Interne werkwijze

Hoe is samenwerking met bewonersinitiatieven geregeld in de gemeente?

Niet ingeregeld

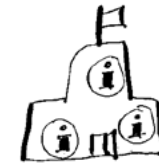

Niet ingeregeld, gemeente biedt er wel ruimte toe

Per beleidsdomein

Elk beleidsdomein heeft zijn eigen (digitale) aanspreekpunt voor bewoners.

Fysiek en zichtbaar

Voor elk beleidsdomein is voor iedereen zichtbaar en vindbaar wie het aanspreekpunt is voor (georganiseerde) bewoners.

Gebiedsgericht (enkelvoudig)

Er zijn gebiedsambtenaren die, ongeacht het onderwerp, aanspreekpunt zijn voor alle bewoners. De gebiedsambtenaren moeten zelf intern hun weg vinden.

Gebiedsgericht en ondersteund

De gebiedsambtenaren worden ondersteund door interne aanspreekpunten per domein of gebieds/opgaveteam.

1B

6 Interne organisatie

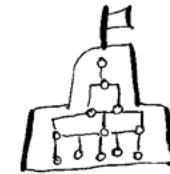
Hoe is de gemeente intern georganiseerd?

Het idee achter deze vraag is dat binnen de organisatie wordt gereflecteerd op welk effect de interne manier van organiseren heeft op de samenwerking met bewonersinitiatieven

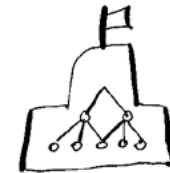
Dienstenstructuur

De klassieke organisatievorm, gelaagd en sectoraal.

Platte organisatie

Er zijn weinig hiërarchische lagen, maar de indeling in afdelingen is klassiek sectoraal (per beleidsdomein).

Clusters

De organisatie is weinig hiërarchisch, Teams zijn in samenhangende clusters gepositioneerd.

Opgavegericht

Matrixorganisatie met sturing langs programmalijnen – met programma- en projectmanagers.

Gebiedsgericht

Matrixorganisatie, al dan niet ondersteund door integrale programmalijnen, geografisch georiënteerd op de leefwereld van bewoners, bijv. een wijk of dorp.

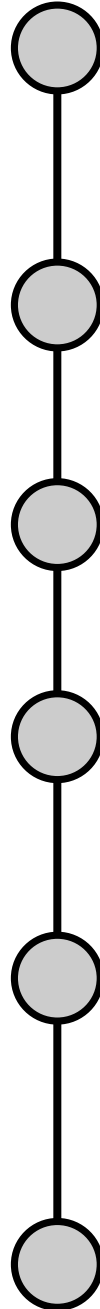

1B

7 Vergunningverlening

Hoe is de ruimtelijke vergunningverleningsprocedure voor warmtenetten en verzwaring elektrische infrastructuur ingeregeld voor versnelde procedures?

Geen ervaring

De gemeente heeft nog niet eerder warmtenetten vergund en ook verzwaarde e-infra heeft geen versneld vergunnings-traject.

In onderzoek

We verzamelen wel actief kennis, om met versnelde vergunningverlening aan de slag te gaan.

In ontwikkeling

Geen ervaring met warmtenetten. Wel bezig het vergunningverleningsproces op te zetten zodat de kaders staan voor een ingeregelde en waar mogelijk versnelde procedure.

Wél ervaring

Er is ervaring met de vergunningverlening van warmtenetten en e-infra. We hebben de vergunningverlening niet geëvalueerd met de aanvragers.

Wel geëvalueerd

Er is ervaring met de vergunningverlening van warmtenetten en e-infra. We hebben de vergunningverlening wel geëvalueerd met de aanvragers, maar er zijn geen aanpassingen uit voortgekomen.

Geëvalueerd en verwerkt

Er is ervaring met de vergunningverlening van warmtenetten en e-infra. Op basis van de ervaring en evaluaties, is een versneld en helder vergunningverlenings-proces opgezet of al aangepast.

1B

8

Checklist middelen voor buurtaanpak aardgasvrij

Zijn de benodigde
middelen voor een
buurtaanpak richting
aardgasvrij beschikbaar?

Ja Nee

Ambtelijke capaciteit

A. Is er voldoende ambtelijke capaciteit om het gezamenlijke buurtproces met het bewonersinitiatief vorm te geven en te doorlopen?

Beschikbare kennis en ervaring

B. Is er technisch inhoudelijke kennis op de warmtetransitie?

C. Is er kennis over communicatie en participatie om bewoners te betrekken bij aardgasvrije wijken?

D. Is er kennis over hoe samen te werken met bewonersinitiatieven?

E. Is er financieel-juridische ondersteuning voor de samenwerking met bewonersinitiatieven in de warmtetransitie (Wcw, privacy & AVG, aanbesteding en staatsteun- en uitzonderingsregels)?

Continuïteit

F. Is er zicht op continuïteit in de betrokken ambtenaren?

Indicatie: wens om bij de gemeente te blijven werken en op langere termijn mee te werken aan buurtproces.

Indicatie: hoeveel vaste contracten/ fte zitten er in dit team of is het allemaal inhuur/korte contracten.

Financiële middelen

G. Zijn er voldoende financiële middelen om een buurtproces samen met het bewonersinitiatief te doorlopen, zowel voor de ontwikkelfase, als de uitvoering (1,5 jaar in de voorbereiding en 5-7 jaar in de uitvoering)?

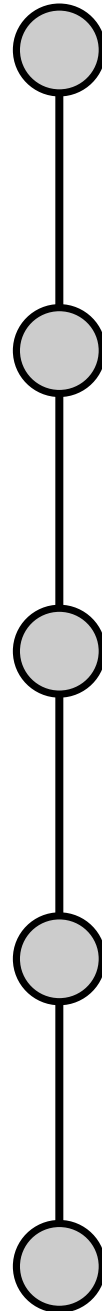
Thema 2: Ontwikkelniveau van de samenwerking

2

1 Samenwerkingsvorm

Wat voor vorm heeft de samenwerking tussen initiatief en gemeente?

Ad hoc

Voeren van eerste gesprek(ken). Komen tot samenwerking en gedeelde ideeën. Niet-geformaliseerd, geen samenwerkingsafspraken.

Projectbasis

Samenwerking op projectbasis met projectsubsidie of jaarlijkse subsidie op basis van een globale begroting en activiteitenplan. Er zijn afspraken voor de korte termijn welke niet verder zijn vastgelegd.

Gedeelde visie

Er is een gezamenlijk beeld over hoe we samen kunnen werken in de warmtetransitie. Samenwerkingsafspraken staan op papier in de vorm van intentieovereenkomst, projectplan, startsubsidie voor initiatiefase.

Gecommitteerd

Naast een gezamenlijk beeld zijn er afspraken over de uitvoering, zoals de commitment om aan te sluiten op een warmtenet indien aan de voorwaarden wordt voldaan. Samenwerkingsafspraken staan op papier in de vorm van samenwerkingsovereenkomst, projectplan, of startsubsidie voor initiatie- of ontwikkelfase.

Geborgd

Samenwerkingsafspraken zijn niet alleen geborgd op papier. De samenwerking is politiek geborgd in beleid, middels een coalitieakkoord, relevante beleidsstukken van gemeente en initiatief en jaarlijkse P&C cyclus en overeenkomsten.

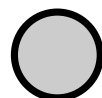

2

2 Besluitvorming

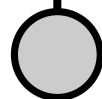
Hoe is de besluitvorming bij belangrijke mijlpalen in het buurtproces richting aardgasvrij georganiseerd?

Belangrijke mijlpalen zijn mijlpalen waar democratische borging voor nodig is door raadpleging van bewoners in het gebied. Denk aan de uiteindelijke keuze voor de warmteoplossing voor de buurt.

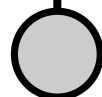
Ad-hoc

Beslissingen over het traject vinden vrij informeel plaats, met degenen die op dat moment aanwezig zijn.

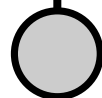
Gepland

Er is duidelijkheid op welke momenten een beslismoment plaatsvindt.

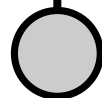
Geformaliseerd

Er is duidelijkheid op welke momenten een beslismoment plaatsvindt en wie/hoe kan stemmen.

Gemonitord

Er wordt gemonitord hoeveel % van de bewoners is geïnformeerd, is geraadpleegd en heeft meebesloten bij belangrijke mijlpalen.

Geëvalueerd, continue verbetering

Bewoners worden bevraagd of de informatievoorziening op orde was, of er voldoende ruimte was voor vragen/verwerking van input/ extra uitleg, wat zij vonden van de kwaliteit van besluitvormingsmomenten.

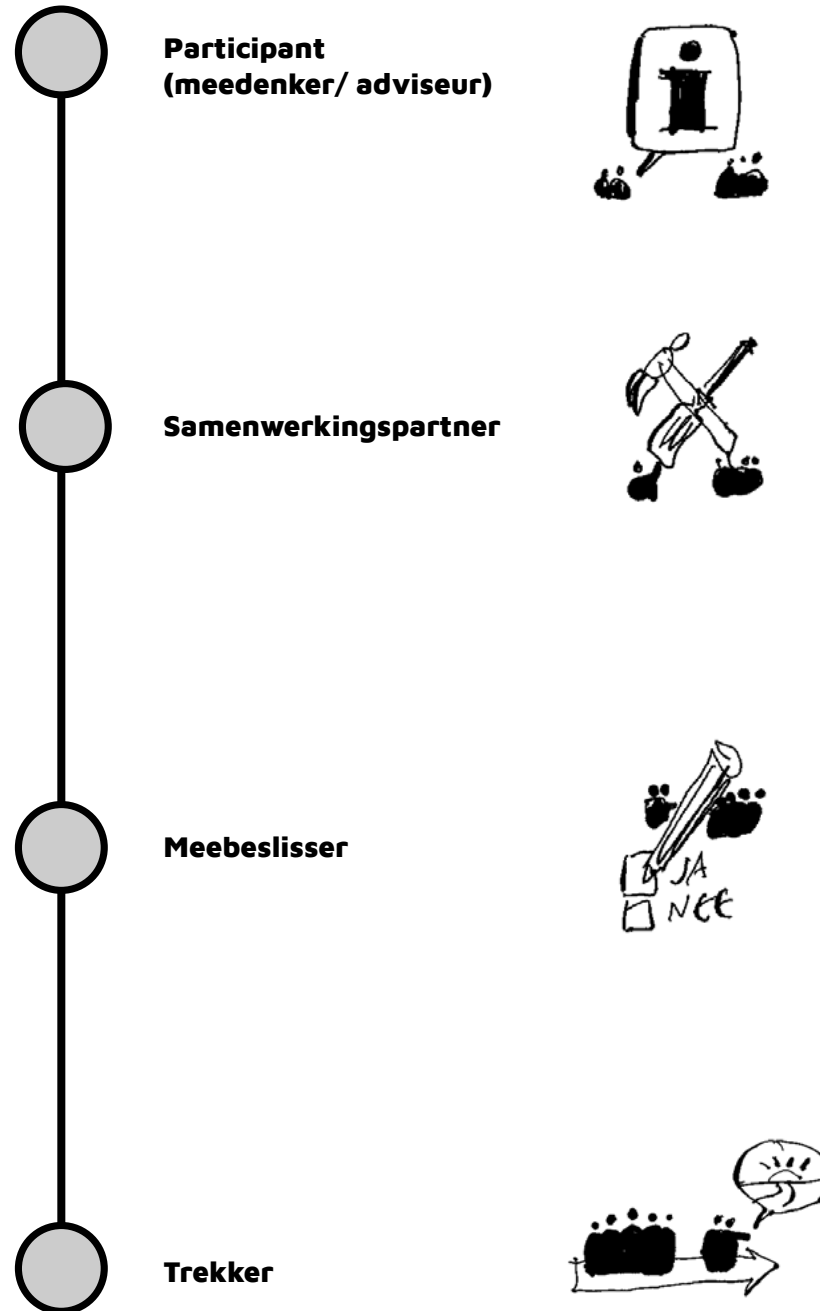

2

3 Rolverdeling

Welke rol (willen) de partijen hebben in het proces naar een gedragen warmteoplossing?

2

4

Checklist financiering

Op welke manier(en)
is financiering voor
geleverde diensten /
projecten / waarde van
het bewonersinitiatief?
georganiseerd?

meerdere antwoorden mogelijk

Ja **Nee**

A. Projectfinanciering – budget voor specifieke activiteiten.

B. Algemene financiering – budget voor opbouw organisatie.

C. Jaarlijkse financiering – budget voor bewonersinitiatieven is jaarlijks beschikbaar voor activiteiten en reguliere overhead.

D. Meerjarige financiering – via een meerjarige
subsidietoezegging, via een meerjarige opdrachtverstrekking
door aanbesteding, of via een DAEB (Dienst Algemeen
Economisch Belang)

2

5 Checklist communicatie over de samenwerking

Ja **Nee**

A. Is er een ambtelijk aanspreekpunt vanuit de gemeente?

B. Is er een lokaal aanspreekpunt vanuit bewonersinitiatief?

C. Informeren de samenwerkingspartners elkaar proactief, bij ontwikkelingen in de energietransitie (landelijk, regionaal, gemeentelijk, wijk- en buurtniveau)? Is er sprake van open kennisdeling?

D. Is er een gesprek geweest over de doelen van de samenwerking?

E. Is er regulier afstemmingsoverleg?

F. Is er een jaarlijks evaluatiemoment gepland?

G. Is er een veilige omgeving (in vorm van een frequent evaluatie-overleg, intervisie of CoP) waar ruimte is voor wrijving en het uitspreken van verwachtingen?

H. Is er een escalatieproces uitgewerkt? Met heldere afspraken wie op welk moment aanspreekpunt zijn om problemen of incidenten op te lossen.

2

6

Checklist samenwerkings- afspraken

Zijn de volgende
aspecten geborgd in de
samenwerkingsafspraken?

Ja **Nee**

A. Rolverdeling - Taken en verantwoordelijkheden

B. Samenwerkingsdoelstelling

Financiering

C. Korte termijn (1 jaar of minder)

D. Lange termijn (>1 jaar)

E. Communicatie afspraken -
Evaluatie samenwerking en bijsturing

F. Monitoring en rapportage

G. Besluitvormingsproces en zeggenschapsstructuur

H. Omgaan met geschillen en escalatie

**Thema 3:
Ontwikkelniveau van het
participatieproces ten behoeve
van democratische legitimiteit**

3

Ja

Nee

Procedurale rechtvaardigheid

A. Hebben buurtbewoners invloed bij belangrijke besluiten in het buurtproces?

Belangrijke mijlpalen zijn mijlpalen waar democratische borging voor nodig is door raadpleging van bewoners in het gebied. Denk aan de uiteindelijke keuze voor de warmteoplossing voor de buurt, het afsluiten van een samenwerkingsovereenkomst of het vaststellen van statuten van een warmtebedrijf.

Inclusief

B. Is de sociale opbouw van de buurt in kaart gebracht en zijn de communicatie- en participatiemiddelen zo ingericht dat iedereen bereikt kan worden?

De communicatie en participatiemiddelen passen bij de buurt, wanneer de gekozen communicatieboodschap en participatievormen (bewonersbijeenkomst, enquête, inloopmomenten) aansluiten bij de sociale buurtopbouw op het gebied van laag-/hoogopgeleid, taalbarrières en migratieachtergronden, leeftijdsopbouw etc.

C. Is er een strategie om moeilijk bereikbare groepen in de buurt tóch bij het proces te betrekken?

Distributief

D. Kunnen alle buurtbewoners die dat willen (financieel) meedoen met de uiteindelijke warmteoplossing en eventueel andere verduurzamingsmaatregelen?

E. Indien er sprake is van (mede-)eigendom van bewoners in de warmteoplossing, kunnen alle buurtbewoners daar in gelijke mate van profiteren?

Voorbeelden zijn open lidmaatschap, of dat er verschillende financiële instapniveaus zijn om lid te worden afhankelijk van de persoonlijke situatie

3

Ja **Nee**

Transparantie

F. Is de benodigde informatie over het project en de belangrijke beslissingen (beslispunten en -momenten) voor de buurt beschikbaar voor geïnformeerde besluitvorming?

G. Is de benodigde informatie over het project en de belangrijke beslissingen (beslispunten en -momenten) voor alle buurtbewoners toegankelijk en begrijpelijk?

Wij spreken van toegankelijk en begrijpelijk, als de informatie zoveel mogelijk in B1 is geschreven. Ook het mogelijk maken van persoonlijk contact vergroot de toegankelijkheid. Dat kan o.a. door het organiseren van vaste inloopmomenten en het communiceren van een contactpersoon met foto, telefoonnummer en emailadres voor vragen.

Deliberatie

H. Worden er meerdere contactmomenten met bewoners georganiseerd, die uitnodigen tot open dialoog en ruimte bieden tot diepgaande gesprekken en voor weerstand?

Zeggenschap

I. Kunnen buurtbewoners op directe wijze (stemmen) invloed uitgeoefend op de beslissing over het alternatief voor aardgas voor de wijk?

Efficiëntie

J. Is de buurtaanpak haalbaar? Is er een balans tussen inzet van middelen en resultaat?

K. Zou je deze buurtaanpak voor een vergelijkbare buurt nog een keer kunnen doorlopen? Is het herhaalbaar?

Handreiking bij het interpreteren van je Opgroeiverkenning

Pak nu het antwoordblad. Bij alle vragen heb je een positie ingevuld of een checklist ingevuld.

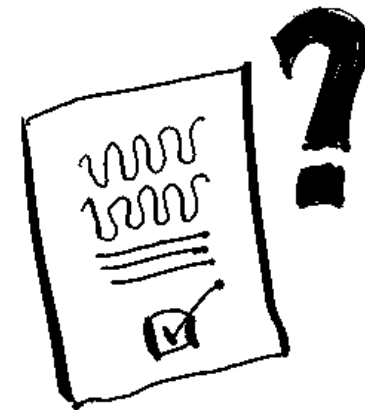
- De **checklistvragen** meten of je aan randvoorwaarden voldoet. De interpretatie daarvan is simpel: hoe meer 'ja', hoe beter je toegerust bent voor een buurtaanpak richting aardgasvrij.
- De **kwalitatieve vragen** zijn positie verkenningen. Daar gaan we dieper op in met de volgende vragen.

Zit er een lijn in? Als je antwoorden redelijk gegroepeerd zijn in een bepaalde positie op het spectrum ben je in ieder geval consistent. De vraag is nu of je wilt bewegen in een bepaalde richting.

Wat wil je met dit resultaat? Als je antwoorden overal verspreid zijn, dan kan het zijn dat je ambities nog niet matchen met je situatie. De vraag is waar je wat aan gaat/kunt doen: ambitie bijstellen of situatie veranderen.

Hoe verhoud je je tot je gesprekspartner? M.a.w. hoe ziet je eigen positie op het spectrum en je ambitie daarin eruit ten opzichte van de positie en ambitie van je gesprekspartner? Wil je naar elkaar toe groeien of is een derde schakel nodig? En hoe zou dat eruit kunnen zien?

**Met andere woorden:
hoe wil je 'opgroeien'?**

Bijlage 1

Informatie over de makers

De Opgroeiverkenner is ontwikkeld door Energie Samen in opdracht van Stroomversnelling. Stroomversnelling is een non-profit die innoveert in de praktijk binnen het domein van de energietransitie van woningen en wijken. Energie Samen is de koepel en belangenbehartiger van energiecoöperaties in Nederland. Om het perspectief van gemeenten in te brengen is Klimaatverbond uitgenodigd om het kennisproduct mede te ontwikkelen. Klimaatverbond is een vereniging van decentrale overheden die de energietransitie willen versnellen.

Met meer dan 80 warmteprojecten in Nederland, heeft Energie Samen kennis en ervaring om te komen tot concrete antwoorden en handvatten om goede samenwerking tussen gemeenten en warmte-initiatieven vorm te geven. Energie Samen heeft al het nodige ontwikkelwerk verricht aan een prototype van een samenwerkingschecklist voor de participatie in buurtwarmtenetten.

Deze checklist is getest met het netwerk van

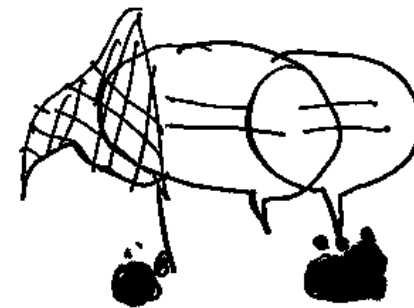
de Stroomversnelling en de achterban van Energie Samen en is doorontwikkeld tot de Opgroeiverkenner.

Dit kennisproduct wordt gratis toegankelijk gemaakt voor de doelgroepen via de toolbox van het Wijkkompas, op de website van Klimaatverbond en in de online Academie op de website van Energie Samen.

Geef je feedback!

De Opgroeiverkenner is nadrukkelijk nog een concept en feedback is welkom! Heb je vragen en/of opmerkingen neem contact op via:

irene.eisink@energiesamen.nu of
anabella.meijer@energiesamen.nu

Bijlage 2

Theoretische achtergronden

Bij het opstellen en uitwerken van deze opgroeiverkenner is breed geput uit beschikbare publicaties. Dit omvat zowel wetenschappelijke publicaties, als eigen publicaties vanuit de inmiddels jarenlange ervaring van Energie Samen die zowel gaat over het vormgeven van bewonersinitiatieven als over de meer specifieke praktijk van het ontwikkelen van warmtenetten.

A. Buurtproces

Het buurtproces is gebaseerd op vier jaar ervaring in tientallen warmte- en besparingsinitiatieven binnen Energie Samen. De terugkerende ervaringen, geleerde lessen en successen zijn samengevat in dit stappenplan. De bedoeling is dat niet iedereen het wiel opnieuw uitvindt. Het buurtproces biedt houvast om het proces en de samenwerking vorm te geven, maar is geen blauwdruk.

In de praktijk loopt het proces niet lineair, en kunnen stappen anders of in andere volgorde worden doorlopen. De ervaring en lessen van initiatieven is meegenomen in de ontwikkeling van de Opgroeiverkenner.

Ook gemeenten en woningcorporaties die samenwerken met bewonersinitiatieven kunnen putten uit dit gevalideerde buurtproces.

B. SCCALE Methodology

Het Buurtproces sluit aan op een internationaal ontwikkelde methodische aanpak voor de ontwikkeling van energiegemeenschappen: de SCCALE methodology. Waar de methodiek van Energie Samen het bewonersinitiatief als vertrekpunt neemt, is de SCCALE methodologie ontwikkeld vanuit de noodzaak burgers te betrekken, ongeacht wie de initiatiefnemer is.

C. Participatieladder

Hoe en in welke mate burgers betrokken (kunnen) worden bij projecten en initiatieven is sterk in ontwikkeling én sterk afhankelijk van de situatie. Waar het vroeger al heel wat was als de gemeente een inspraakavond organiseerde is dat in de huidige tijd en context het absoluut minimale dat een gemeente te doen staat.

In het licht van het onderwerp van deze Opgroeiverkenner (dus de ontwikkeling van warmtenetten) wordt het door betrokken bewoners als onvoldoende beschouwd en als non-participatie geclassificeerd.

Bij de ontwikkeling van deze Opgroeiverkenner hebben wij de variant van de participatieladder gebruikt met de volgende elementen:

Informereren - Inspreken - Consulteren - Coproduceren - Delegeren - Zelfbestuur.

D. Rechtvaardigheidsprincipes

Zoals er diverse vormen van participatie zijn, zo zijn er ook diverse vormen van rechtvaardigheid. Afhankelijk van de context zijn er diverse dimensies te onderkennen en zijn diverse aspecten relevant. De rechtvaardigheidsprincipes die ten grondslag liggen aan de Opgroeiverkenner zijn

- **Distributieve rechtvaardigheid.** Alles eerlijk verdelen: lusten, lasten, goederen. Waarbij 'eerlijk' een term is die heel verschillend uitgelegd kan worden. Bijvoorbeeld: iedereen evenveel, of sterkste schouders zwaarste lasten? Of: 'de vervuiler betaalt' vs. 'de verduurzamer profiteert'.
- **Procedurele rechtvaardigheid.** Iedereen heeft een stem in het proces om te komen tot een warmteoplossing voor de buurt.
- **Erkenning.** Tegengaan van systemische exclusie. Dat kan gaan over het tijdstippen van bijeenkomsten, toegankelijkheid van locaties.

- **Epistemisch.** Serieus nemen van verschillende kennis en ervaringen. Of te wel: is er rekening gehouden met verschillen? Cultureel, taal en taalniveau, begrip van procedures en techniek.

Voor deze indeling is geput uit internationale wetenschappelijke literatuur:

- Kirchherr, J. (2021). *Towards circular justice: A proposition. Resources, Conservation and Recycling, 173.*
- Fricker, M. (2007). *Epistemic injustice: Power and the ethics of knowing. Oxford University Press.*

De Snelstudie Rechtvaardigheid is een andere lezenswaardige publicatie die ingaat op de diverse vormen en uitingen van rechtvaardigheid, specifiek in participatieprojecten, is opgesteld in opdracht van het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat.

Deze publicatie onderscheidt 5 vormen van rechtvaardigheid. Naast eerdergenoemde aspecten benoemd deze publicatie ook het aspect verantwoordelijkheid: hoe wordt er met verantwoordelijkheid omgegaan (nemen/voelen/krijgen), in welke mate wordt mensen toegestaan verantwoordelijkheid te nemen en hoe wordt dit

ondersteund? Dit vijfde aspect is een belangrijk aspect van de Opgroeiverkenner.

E. Democratische waarden en legitimiteit

Een laatste aspect wat niet onbenoemd mag blijven betreft de democratische waarden, en daarmee samenhangend: hoe is de democratische legitimiteit? Democratische legitimiteit hangt nauw samen met de hierboven onder D. beschreven rechtvaardigheid. In de eveneens hierboven genoemde *Snelstudie Rechtvaardigheid* staat dit als volgt omschreven:

“Rechtvaardigheid en legitimiteit zijn sterk verwante begrippen en worden ook wel eens met elkaar verwisseld. De meest eenvoudige manier om het verschil te verhelderen is door te zeggen dat legitimiteit beschrijft en rechtvaardigheid voorschrijft.

Rechtvaardigheid gaat om beginselen: wat moet er gebeuren en hoe zodat rechtvaardige verhoudingen ontstaan? Het kan om een inhoudelijk criterium gaan, zoals dat iedereen recht op een fatsoenlijke huisvesting heeft. Maar het antwoord kan ook procedureel zijn: iedereen moet gehoord worden over zaken die hen aangaan.

Legitimiteit gaat om gedeelde observaties: zijn mensen binnen een groep het eens over die rechtvaardige procedures (zijn ze legitiem, met andere woorden) en wordt daar vervolgens aan voldaan, dan mag je verwachten dat ze de uitkomst ook als legitiem beschouwen (en zich daarnaar voegen). Legitimiteit is daarmee sterk verbonden met het Nederlandse begrip ‘draagvlak voor beleid’. Draagvlak ontstaat dus wanneer breed wordt gevonden dat de overheid juist handelt of dat zij door de bevolking breed gedeelde waarden nastreeft”.

De basis voor (democratische) legitimiteit in Nederland is vormgegeven via onze representatieve democratie. Dat is en blijft het vertrekpunt. Op het niveau van een gemeente ligt de basis van de legitimiteit van besluiten daarmee bij de gekozen vertegenwoordigers: de gemeenteraad. Een besluit van de gemeenteraad is daarmee – per definitie – democratisch legitiem.

Als we echter terugkijken naar bovengenoemd citaat staat daar de term ‘draagvlak’. En juist bij besluiten van de gemeenteraad die specifiek over een gebied gaan (zoals bij een warmtenet) is draagvlak een heikel punt: de representatieve democratie alléén volstaat niet. Gemeenten zien dat hun inwoners bij de invoering van een warmteoplossing niet zitten te wachten op dwang

achter de voordeur. Als gemeente wil je het ook niet laten aankomen op de juridische bevoegdheid van de democratie. Je wilt dat bewoners in staat zijn om keuzes te maken, om met hun woning over te stappen op een duurzaam alternatief voor aardgas. Naast onze representatieve democratie zijn andere vormen voor democratische besluitvorming denkbaar én nodig om de (democratische) legitimiteit van besluiten te borgen. Open en vrijwillig lidmaatschap van een coöperatie is een mogelijke invulling daarvan.

Een nuttig onderzoek naar aanvullende vormen van democratische legitimiteit is uitgevoerd door E.H. Klijn (Erasmus Universiteit Rotterdam, juli 2022) getiteld Democratische legitimiteit in de netwerksamenleving.

In zijn algemeenheid zijn in deze aanvullende democratische vormen twee richtingen te onderscheiden:

- **Gerichte zeggenschap**, die betrekking heeft op een specifiek onderwerp. Denk hierbij aan een burgerpanel of burgerberaad.
- **Thematische gebiedsdemocratie**, die betrekking heeft op besluitvorming op een thema in een specifiek gebied. Zoals bij de realisatie van warmtenet en een Wijk Uitvoeringsplan vanuit de Omgevingswet.

Het is de verantwoordelijkheid van de gemeenteraad om vóóraf de juiste kaders op te stellen voor deze aanvullende vormen van democratie, zodat het primaat daadwerkelijk bij de representatieve democratie blijft liggen én er ruimte ontstaat voor samenwerking tussen bewonersinitiatieven en de gemeente.

Hoe deze aanvullende vormen van democratie vorm kunnen krijgen in de gemeentelijke praktijk is goed omschreven in de Participatiewijzer.

Verder lezen

- Meijer, A.J., Brandsma, G.J. & Grimmelikhuijsen, S.G. (2010). *Transparantie als fictieve verantwoording*. *Bestuurswetenschappen*, 64(4), 8-27.
- Michels, A.M.B. (2011). *De democratische waarde van burgerparticipatie: interactief bestuur en deliberatieve fora*. *Bestuurskunde*, 20(2), 75-84.
- Van Ostaaijen, J., Wagenaar, C. & Kloos, L. (2018). *Wat kan een gemeente met burgerparticipatie? Aanbevelingen voor een handreiking meervoudige democratie*. Tilburg: Tilburg University.

Bijlage 3

Bredere context en vervolg

De warmtewet (Wcw) is nieuw. De context die dit oplevert voor de ontwikkeling van warmtenetten is zo goed mogelijk in beeld gebracht door Energie Samen in de webinar [Nieuwe wetten voor warmte:wat moet je nu al weten?](#)

Vervolg: trainingen en ondersteuning

De Opgroeiverkenner gaat over de samenwerking tussen gemeenten en initiatieven: met dit instrument kan in beeld gebracht worden wat de situatie is. Om – indien gewenst – te ontwikkelen naar een andere vorm of een ander stadium zijn trainingen beschikbaar ter ondersteuning van zowel bewonersinitiatieven als de gemeente.

- [Masterclass 'Samenwerken met warmteinitiatieven](#)
- [5-daagse opleiding Adviseur Warmtetransitie](#)

Ook biedt Energie Samen operationele ondersteuning aan bewonersinitiatieven bij de ontwikkeling en exploitatie van warmtenetten. Deze ondersteuning wordt geboden door Buurtwarmte Diensten, te bereiken via info@buurtwarmtediensten.nl.

1 2 3 4 5 6 7 8

9

J	N	
☐	☐	A.
☐	☐	B.
☐	☐	C.
☐	☐	D.
☐	☐	E.
☐	☐	F.
☐	☐	G.
☐	☐	H.

2 3 4A 4B 5 6 7

1

J	N	
☐	☐	A.
☐	☐	B.
☐	☐	C.

8

J	N	
☐	☐	A.
☐	☐	B.
☐	☐	C.
☐	☐	D.
☐	☐	E.
☐	☐	F.
☐	☐	G.

